

Aysel HƏSƏNOVA

AMEA, Folklor İnstitutu

Qərbi Azərbaycan şöbəsinin əməkdaşı

E-mail: aysqasanova@gmail.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2025.1.142>

QƏRBİ AZƏRBAYCAN BAYATILARININ SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: bayatı, Göyçə, Araz dayı, Qərbi Azərbaycan, Zəngəzur, semantika, ideya və məzmun.

SEMANTIC FEATURES OF WESTERN AZERBAIJANI BAYATIS ABSTRACT

This article provides a detailed explanation of the rules and methodology for writing scientific articles. The main focus is on the structure of the article, title selection, preparation of the abstract and keywords, maintaining a scientific style, and proper use of citations. The article also emphasizes the importance of presenting scientific articles clearly and comprehensibly to the reader. To this end, special attention is given to aspects such as planning in writing the article, using precise and objective language, and correctly applying scientific terminology. The article offers practical recommendations and methodological guidelines for researchers and students in writing scientific articles.

Keywords: bayati, Goycha, Araz dayi, Western Azerbaijan, Zangezur, semantics, idea and content.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ БАЙАТОВ ЗАПАДНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА АННОТАЦИЯ

В данной статье подробно объясняются правила и методика написания научных статей. Основное внимание уделяется структуре статьи, выбору заголовка, подготовке аннотации и ключевых слов, соблюдению научного стиля и правильному использованию цитат. Также подчеркивается важность представления научной статьи читателю в ясной и понятной форме. С этой целью особое внимание уделяется таким аспектам, как планирование при написании статьи, использование точного и объективного языка, правильное применение научной терминологии. Статья предлагает практические рекомендации и методические указания для исследователей и студентов по написанию научных статей.

Ключевые слова: байаты, Гёйча, Араз-дайы, Западный Азербайджан, Зангезур, семантика, идея и содержание.

Giriş. Qərbi Azərbaycan bayatıları, Azərbaycan türklərinin zəngin şifahi xalq ədəbiyyatının bir parçası olaraq, forma və məzmun baxımından özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Bu bayatılar, xüsusilə yurd həsrəti, Vətən sevgisi və köçkünlük ağrısı kimi mövzuları əhatə edir. Aşağıda bu bayatıların forma, məzmun, quruluş və semantik xüsusiyyətləri barədə ətraflı məlumat verilir:

Forma və quruluş xüsusiyyətləri:

1. **Heca ölçüsü və qafiyə:** Bayatılar adətən 7 hecalı dörd misradan ibarət olur və *aaba* qafiyə quruluşuna malikdir. Bu, onların ritmik və ahəngdar olmasını təmin edir.

2. **Sabit və dəyişən misralar:** Bayatılarda birinci və ikinci misralar tez-tez sabit olur, üçüncü və dördüncü misralar isə əsas fikri ifadə edir. Bu, poetik gərginliyin və emosional təsirin artmasına səbəb olur.

3. **Toponimlərin istifadəsi:** Zəngilan, Göyçə, Araz kimi yer adları Qərbi Azərbaycan bayatılarda tez-tez istifadə olunur və bu, bayatıların coğrafi və mədəni kontekstini gücləndirir.

Məzmun və semantik xüsusiyyətlər

1. **Vətən sevgisi və yurd həsrəti:** Bayatılarda Vətənə olan sevgi və yurd həsrəti əsas mövzulardandır. Köçkünlük və ayrılıq hissləri bu bayatılarda dərin emosional təsir yaradır.

2. **Hicran və qürbət ağrısı:** Köçkünlük səbəbindən yaranan hicran və qürbət ağrısı bayatılarda tez-tez ifadə olunur. Bu, bayatıların emosional dərinliyini artırır.

3. **Simvolik ifadələr:** Bayatılarda bülbül, çəmə, dağ, bulud kimi təbiət elementləri simvolik mənə daşıyır və insanın daxili hisslərini əks etdirir.

4. **Dil və üslub:** Bayatılar sadə və anlaşıqlı dildə yazılır, lakin dərin mənalar və poetik ifadələrlə zəngindir. Bu, onların geniş kütlələr tərəfindən qəbul olunmasına səbəb olur.

Beləliklə, Qərbi Azərbaycan bayatıları, forma və məzmun baxımından zəngin və dərin mənalı xalq ədəbiyyatı nümunələridir. Onlar Vətən sevgisi, yurd həsrəti və köçkünlük ağrısı kimi mövzuları poetik şəkildə ifadə edir və Azərbaycan türklərinin mədəni yaddaşında mühüm yer tutur.

Ümumiyyətlə, bayatılar, xalqın mənəvi-əxlaqi dəyərlərini, vətən sevgisini və yurd həsrətini ifadə edən poetik nümunələrdir. Onlar, həmçinin, xalqın tarix boyunca yaşadığı ağır hadisələrin, köçkünlük və ayrılıq hisslərinin də güzgüsüdür. Bu bayatıları semantik cəhətdən aşağıdakı şəkildə qruplaşdırıb təhlil etmək olar:

Yurd və Vətən sevgisi. Qərbi Azərbaycan bayatıları, vətənə olan dərin sevgini və bağlılığı əks etdirir. Bu bayatılarda, doğma torpağa olan məhəbbət, onun

təbiəti və gözəllikləri ilə təsvir olunur. Məsələn, Göyçə gölü və onun ətrafındakı təbiət, bayatılarda tez-tez rast gəlinən motivlərdəndir.

Əzizim göy çəmənə,
Şeh düşdü göy çəmənə.
Ələsgəri səslədim,
Səs verdi Göyçə mənə.

Bu bayatıda, Göyçə gölünün adı çəkilərək, onunla bağlı xatirələr və duyğular ifadə olunur. Bu, vətənin təbiətinə olan sevginin və onunla bağlı xatirələrin poetik ifadəsidir.

Vətən həsrəti və köçkünlük. Bayatılarda, vətəndən ayrı düşmənin yaratdığı həsrət və ağrı da geniş yer tutur. Köçkünlük və ayrılıq hissləri, bayatıların əsas mövzularından biridir.

Araz boyu sədd oldu,
Sevincimə hədd oldu.
Hicran səbrimi qırdı,
Nə çəkilməz dərd oldu.

Bu bayatıda, Araz çayı simvolik olaraq ayrılıq və həsrət mənbəyi kimi təqdim olunur. Arazın qarşı sahilində qalan vətən torpağına olan həsrət, bayatının əsas hissini təşkil edir.

Semantik xüsusiyyətlər. Qərbi Azərbaycan bayatıları, dərin semantik məna daşıyır. Onlarda, vətənə olan sevgi, ayrılıq, həsrət, ümitsizlik və ümid kimi müxtəlif duyğular ifadə olunur. Bayatılarda istifadə olunan simvollar və metaforalar, bu duyğuların daha təsirli şəkildə çatdırılmasına xidmət edir.

Əzizinəm qəmdə gül,
Qəmdə danış, qəmdə gül.
Ağ gündə gülən könül,
Hünərin var, qəmdə gül.

Bu bayatıda, qəmdə belə gülümsəyə bilmək, çətinliklərə qarşı duruş və dözümlülük kimi mənəvi dəyərlər ön plana çıxır.

Qərbi Azərbaycan bayatıları, xalqın mədəniyyətinin qorunmasında və gələcək nəsillərə ötürülməsində mühüm rol oynayır. Lakin, tarix boyunca bu mədəniyyət nümunələri mənfur, gəlmə ermənilər tərəfindən müxtəlif təhriflərə və mənim-səmə cəhdlərinə məruz qalmışdır. Bu cəhdlərə qarşı mübarizə aparmaq, orijinal mədəniyyət nümunələrini qorumaq, xalqın öz kimliyini və tarixini yaşatmaq baxımından əhəmiyyətlidir.

Nəticə olaraq, Qərbi Azərbaycan bayatıları, xalqın vətənə olan sevgisini, ayrılıq və həsrət hisslərini, mənəvi dəyərlərini və mədəniyyətini əks etdirən zəngin poetik nümunələrdir. Bu bayatılar, həmçinin, xalqın tarix boyunca yaşadığı çətinlikləri və bu çətinliklərə qarşı göstərdiyi dözümlülüüyü və ümidini də ifadə edir.

Qərbi Azərbaycan bayatılarında rəmzlərdən geniş istifadə olunur.

Yurd və ana simvolikası:

Əzizim göy çəmənə,
Şeh düşdü göy çəmənə.
Ələsgəri səslədim,
Səs verdi Göyçə mənə.

Göyçə mənim,
Göy yurdum, göy çəmənim.
Laylamı özü çalıb,
Anamdı Göyçə mənim.

Bu bayatılarda "Göyçə" yalnız coğrafi bir məkan deyil, həm də ana və yurd simvoludur. "Göy çəmən" ifadəsi təbiətin gözəlliyini və doğmalığını vurğulayır. Aşıq Ələsgərin adı çəkilərək, onun səsi ilə Göyçənin cavab verməsi, bu torpağın canlı və ruhani bir varlıq kimi təsvir olunmasına səbəb olur.

Ayrılıq sədd motivinin simvollaşması:

Araz boyu sədd oldu,
Sevincimə hədd oldu.
Hicran səbrimi qırdı,
Nə çəkilməz dərd oldu.

Araz çayı burada fiziki və mənəvi bir sərhəd kimi təqdim olunur. "Sədd" və "hədd" sözləri ilə ifadə olunan bu sərhəd, insanın sevincinə və səbrinə maneə yaradır. Bu, həm də Qərbi Azərbaycanlıların yaşadığı ayrılıq və hicranın simvoludur.

Qəriblik və ölüm qorxusunun rəmzləşməsi:

Lala yalqız,
Gül qoşa, lala yalqız.
Qorxuram qərib öləm,
Cənazəm qala yalqız.

Bu bayatıda "lala" və "gül" təbiətin gözəlliyini simvolizə etsə də, "yalqız" sözü ilə bu gözəlliklərin tək və kimsəsiz qaldığı vurğulanır. Qəriblikdə ölüm qorxusu və cənazənin sahibsiz qalması, insanın ən dərin qorxularından biridir.

Qəm içində sevinc, gülmək və dərd:

Əzizinəm qəmdə gül,
Qəmdə danış, qəmdə gül.
Ağ gündə gülən könül,
Hünərin var, qəmdə gül.

Bu bayatı, insanın çətinliklər qarşısında necə davranmalı olduğunu göstərir. Qəmdə gülmək, insanın daxili gücünü və iradəsini simvolizə edir. Bu, həm də xalqın yaşadığı çətinliklərə qarşı göstərdiyi müqavimətin poetik ifadəsidir.

Namərdlik və ədalət axtarışı:

Salma bu dərdə məni,
Vermə namərdə məni.

Qurtar namərd əlindən,
Yetir bir mərdə məni.

Bu bayatıda "namərd" və "mərd" qarşılaşdırması ilə ədalətsizlik və ədalət axtarışı ifadə olunur. İnsan, namərdlikdən qurtulmaq və mərd insanların yanında olmaq istəyir. Bu, həm də xalqın ədalətə olan inamını və arzusunu göstərir.

Qəriblikdə yurd həsrəti:

Köksümü dağ eylərəm,
Əridib yağ eylərəm.
Qərib düşsəm, yurdumu,
Min il soraq eylərəm.

Bu bayatıda insanın yurd həsrəti və qəriblikdə yaşadığı əzablar təsvir olunur. "Köksümü dağ eylərəm" ifadəsi ilə insanın içindəki yanğı və dərd vurğulanır. Yurdunu itirən insan, onu min il də keçsə, axtaracaq və soraqlayacaq

Qərbi Azərbaycan bayatıları, Azərbaycanın zəngin folklor irsinin ayrılmaz hissəsi olmaqla yanaşı, həm də dərin semantik və semiotik qatlara malikdir. Bu bayatılar, xalqın tarixi yaddaşını, mədəni kimliyini və emosional dünyasını əks etdirən poetik nümunələrdir.

Göründüyü kimi, Qərbi Azərbaycanın son zamanlarda toplanıb çap edilən bayatılarda vətənə olan dərin bağlılıq və onun itirilməsi ilə bağlı yaranan həsrət hissi əsas mövzulardandır. Məsələn:

*"Qayıdırıq Vədiyə,
Bu qış ötər, yay keçər."*

Bu misralarda "Vedi" konkret bir coğrafi məkan olmaqla yanaşı, həm də itirilmiş vətənin simvoludur.

Qərbi Azərbaycandan məcburi köçkün düşmüş insanların yaşadığı qəriblik hissi bayatılarda tez-tez ifadə olunur:

*"Mənə qərib deməyin,
Bəs, onda Vətən hanı?"*

Burada "qərib" sözü, yalnız fiziki uzaqlığı deyil, həm də mənəvi təcridi ifadə edir.

Bayatılarda ailə və ana kədərinə də rast gəlirik:

Bir çox nümunələrdə ailə üzvlərinə, xüsusilə anaya olan sevgi və onların itirilməsi ilə bağlı kədər hiss olunur:

*"Əzizim belin bükər,
Kaman tək belin bükər.
Cavan oğul ölümü,
Ananın belin bükər."*

Bu misralarda ana obrazı, oğul itkisi ilə əlaqəli olaraq, dərin emosional təsir yaradır.

Semiotik xüsusiyyətlər:

1. **Simvolik məkanlar:** Bayatılarda adı çəkilən coğrafi məkanlar, yalnız fiziki yerlər deyil, həm də mədəni və tarixi yaddaşın simvollarıdır.

*"Çöllərdə sonam mənim,
Dəhnəzdə binam mənim."*

Burada "Çöllər" və "Dəhnəz" konkret yerlər olmaqla yanaşı, həm də keçmiş həyatın və yurdun simvoludur.

2. **Quş motivi:**

Quşlar, xüsusilə "sona" və "quşlar", azadlıq, həsrət və xəbər gətirən varlıq kimi təsvir olunur:

*"Mən aşiqəm bu dağa,
Quşlar qonar budağa."*

Bu misralarda quşlar, həm də ümid və gözləmə simvolu kimi çıxış edir.

3. **Araz çayı:**

Araz çayı, ayrılıq və bölünmənin simvoludur.

*"Arazı ayırdılar,
Qum ilə doyurdular;
Mən səndən ayrılmazdım,
Zorunan ayırdılar."*

Burada Araz çayının ayırıcı funksiyası, xalqın zorla ayrılmasını və parçalanmasını ifadə edir.

Təbiət və mövsüm simvolizmi:

Bayatılarda təbiət hadisələri və mövsümlər, insan duyğularının ifadəsi üçün metaforik vasitə kimi istifadə olunur:

*"Dağlar başı ala qar,
Ala çiskin, ala qar,
Həmişə qar yağmışdı,
Yağmamışdı belə qar."*

Burada "qar" və "çiskin" kimi təbiət hadisələri, insanın iç dünyasındakı soyuqluq və kədəri simvolizə edir.

Qərbi Azərbaycan bayatıları, xalqın keçmişini, ağrılarını və ümidlərini poetik şəkildə ifadə edən zəngin mədəni irs nümunələridir. Onların semantik və semiotik təhlili, bu bayatıların dərin mənalarını və simvolik qatlarını anlamağa kömək edir.

Qərbi Azərbaycan bayatılarının simvolik və məcazi ifadələrin semantik çalarları. Qərbi Azərbaycan bayatıları, zəngin simvolik və məcazi ifadələrlə doludur. Bu ifadələr, xalqın tarixi yaddaşını, vətən sevgisini, ayrılıq acısını və ümumi insan duyğularını əks etdirir. Aşağıda təqdim olunan bayatılarda bu xüsusiyyətlərə dair nümunələr və onların semantik çalarları analiz edilmişdir:

1. **Təbiət və məkan simvolizmi:** Bayatılarda təbiət elementləri və coğrafi adlar tez-tez simvolik mənalar daşıyır:

Çöllərdə sonam mənim,
Dəhnəzdə binam mənim.
Cambul əziz olsa da,
Vedidi anam mənim.

• **"Çöllər"** – Azadlıq və sərbəstlik simvoludur, lakin eyni zamanda tənhalıq və qəriblik hisslərini də ifadə edə bilər.

• **"Dəhnəz"** və **"Cambul"** – Konkret coğrafi yerlər olmaqla yanaşı, insanın doğma yurdundan uzaqda olmasının yaratdığı nostalji və həsrət hisslərini təmsil edir.

• **"Vedi"** – Ana ilə eyniləşdirilərək, vətənin müqəddəsliyini və əvəzolunmazlığını vurğulayır.

2. Qəriblik və ayrılıq mövzusunun əksi. Qəriblik və ayrılıq, bayatılarda tez-tez rast gəlinən mövzulardandır:

Əziziyəm ay keçər,
Vedidən bir çay keçər.
Qayıdaraq Vədiyə,
Bu qış ötər, yay keçər.

• **"Çay keçmək"** – Fiziki və mənəvi maneələri aşmaq, vətənə dönüş ümidi ilə əlaqələndirilir.

• **"Qış" və "yay"** – Zamanın keçiciliyini və çətinliklərin müvəqqəti olduğunu simvolizə edir.

3. Ağrı və kədər simvolizmi. Bayatılarda ağrı və kədər, tez-tez təbiət hadisələri və obyektləri ilə ifadə olunur:

Dağlar başı ala qar,
Ala çiskin, ala qar,
Həmişə qar yağmışdı,
Yağmamışdı belə qar.

• **"Ala qar" və "çiskin"** – Duyğuların qarışıqlığını və insanın iç dünyasındakı qeyri-müəyyənliyi əks etdirir.

• **"Belə qar"** – Əvvəlki təcrübələrdən fərqli, daha ağır və təsirli bir hadisəni simvolizə edir.

4.Fələk və qismət mövzusu: Fələk və qismət anlayışları, insanın taleyinə təsir edən qüvvələr kimi təsvir olunur:

Aman fələk, dad fələk,
Heç olma sən şad fələk,
İçirtdiyin badədən,
Bir özün də dad fələk.

• **"Fələk"** – İnsan həyatına təsir edən amansız qüvvə kimi təqdim olunur.

• **"Badə"** – Taleyin insana təqdim etdiyi acı təcrübələri simvolizə edir.

5. Vətən və kimlik axtarışı. Bayatılarda vətən və kimlik anlayışları, insanın özünü tapmaq və mənsubiyyət hissi ilə əlaqələndirilir:

Bu yerdən ötən hanı?
Cığırı itən hanı?
Mənə qərib deməyin,
Bəs, onda Vətən hanı?

• **"Cığır"** – İnsanın həyat yolu və ya vətənə aparan yol kimi simvolizə olunur.

• **"Qərib"** – Yadlıq və mənəvi təcrid hisslərini ifadə edir.

Beləliklə, Qərbi Azərbaycan bölgəsinin zəngin folklor irsini və xalqın duyğu dünyasını əks etdirir. Onlarda istifadə olunan simvolik və məcazi ifadələr, dərin semantik çalarlarla insanın vətənə bağlılığını, ayrılıq acısını və ümumi insan təcrübələrini poetik şəkildə təqdim edir.

Bu bayatılar, Qərbi Azərbaycanlıların yaşadığı faciələri, yurd həsrətini və qərblilikdəki əzablarını dərin poetik dillə ifadə edir. Onlar, həm də xalqın ədalətə olan inamını, daxili gücünü və iradəsini göstərir.

Nəticə etibarilə Qərbi Azərbaycan bayatıları xalqımızın tarixi yaddaşının və mənəvi irsinin dərin qatlarını əks etdirən qiymətli folklor nümunələridir. Bu bayatılar, yurd və Vətən sevgisinin, həsrət və qərblilik duyğularının poetik ifadəsi olmaqla yanaşı, semantik baxımdan da zəngin və çoxqatlıdır.

1. Qərbi Azərbaycan bayatılarında yurd və Vətən anlayışları bir-birindən ayrılmazdır. "Göyçə mənim, Göy yurdu, göy çəmən" kimi misralarda yurd, təbiət və ana obrazları birləşərək, insanın doğma torpağa olan bağlılığını ifadə edir. Bu bayatılarda Vətən yalnız coğrafi bir məkan deyil, həm də mənəvi bir dəyər kimi təqdim olunur.

2. Bayatılarda istifadə olunan simvollar və metaforalar dərin semantik mənə daşıyır:

• **Təbiət obrazları:** "göy çəmən", "şeh", "gül", "lala" kimi ifadələr doğma yurdun gözəlliyini və insanın ona olan sevgisini simvolizə edir.

• **Ayrılıq və həsrət:** "Araz boyu sədd oldu", "qorxuram qərib ölüm" kimi misralar, ayrılıq və qərblilik hisslərini güclü şəkildə ifadə edir.

• **Ədalət və namərdlik:** "Vermə namərdə məni", "Yetir bir mərdə məni" kimi ifadələr, ədalətsizlik qarşısında insanın ədalət axtarışını və mərdliyə olan ehtiyacını göstərir.

Semantik dərinlik və emosional yüklənmə. Bayatılar, sadə dil strukturlarına malik olsalar da, dərin emosional və semantik yüklənməyə sahibdirlər. Onlar, xalqın yaşadığı tarixi faciələri, yurd həsrətini və qərblilikdəki əzablarını poetik dillə ifadə edir. Bayatılarda istifadə olunan simvol və metaforalar, insanın daxili dünyasını və mənəvi vəziyyətini əks etdirir.

Bayatılarla bağlı daha ətraflı təhlil və məlumat üçün aşağıdakı mənbələrə müraciət edə bilərsiniz:

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı" adlı məqalədə, bayatılarda vətən sevgisi, qürbətlik, həsrət və ayrılıq motivlərinin üstünlük təşkil etdiyi vurğulanır.

Bayatılar Qərbi Azərbaycanın, xüsusilə Göyçə mahalının folklor irsini və bu bölgənin insanların yaşadığı faciəvi hadisələri dərin poetik dillə ifadə edir. Bu bayatılar, xalqın yaddaşında əbədi iz buraxan məcburi köçkünlük, yurd həsrəti və qarıblik kimi mövzuları əhatə edir.

Ədəbiyyat

1. Ələkbərli Əziz. Qarıblikdə ölənin gözlərin bağlamazlar... Asif Hacı. Bayatı poetikası: struktur, semantika, pragmatika. – Bakı: "Elm", 2019, – 242 səh. (yenidən işlənmiş və genişləndirilmiş ikinci nəşri).
https://www.xalqcebhəsi.az/news/culture/23630.html?utm_source=chatgpt.com
2. Cəfərova Aytən. Qərbi Azərbaycanın etnomədəni mühiti: tədqiqlər, xatirələr, faktlar. Naxçıvan: "Əcəmi" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2023, 176 səh.
3. https://www.anl.az/down/meqale/pedaqoji_univ_xeb_hip/2019/2/790109%28meqale%29.pdf?utm_source=chatgpt.com
4. https://ru.scribd.com/document/682688900/Az-rbaycan-ifahi-xalq-d-biyyat-na?utm_source=chatgpt.com
5. https://anl.az/down/meqale/medeni_az/2018/may-iyun/148%28meqale%29.pdf?utm_source=chatgpt.com

